

DOI: 10.31648/an.7807

NAZWY KOŚCIOŁÓW JAKO PROBLEM W TŁUMACZENIU Z JĘZYKA POLSKIEGO NA ROSYJSKI

NAMES OF CHURCHES AS A TRANSLATION PROBLEM FROM POLISH INTO RUSSIAN

Anna Szczesny

ORCID: <http://orcid.org/000-0001-8207-9338>

Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw

e-mail: a.m.szczesny@uw.edu.pl

Keywords: ecclesionym, heortonym, variation of proper names, recognized equivalent

Abstract: This paper discusses problematic ecclesionyms in translation from Polish into Russian. The first part provides an overview of selected names of Catholic churches in Russia. These names are analyzed as potential recognized equivalents, taking into account their frequency, variants, and compliance with the Catholic tradition. The second part reviews bilingual dictionaries and discusses equivalents for the heorhonym *Wniebowzięcie* (*Assumption*) presented in them. In conclusion, translation techniques applicable in the case of ecclesionyms are listed, depending on their main function in the text. Attention is drawn to the need for an interdisciplinary approach to these proper names.

Wstęp

Zagadnieniem propriów w przekładzie pomiędzy językami blisko spokrewnionymi zajmuję się od wielu lat, natomiast bezpośrednim impulsem do podjęcia badań nad eklezjonimami oraz nad związanymi z nimi bardzo ściśle innymi onimami (przede wszystkim heortonimami) stała się dyskusja na jednym

z forów tłumaczy¹ języka rosyjskiego. Dotyczyła ona nazwy święta *Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny* w przekładzie na język rosyjski – na marginesie publikacji, zamieszczonej na portalu rozgłośni zagranicznej Polskiego Radia. W tytule tekstu pojawiło się sformułowanie *Взятие в небо*², które – w opinii jednej z uczestniczek wymiany zdań na forum – świadczy o niekompetencji kulturowej autora lub tłumacza tekstu. Trudno się zgodzić z tak radykalną oceną, mimo że uzus oficjalny (a mówiąc ściślej, utrwalone w obiegu nazwy parafii i świątyn katolickich na obszarze Rosji zawierające dany heortonim³) zdawałby się usprawiedliwiać negatywną ocenę decyzji tłumacza. Postaram się pokazać na przykładach poniżej, iż rzeczywistość historyczno-polityczna z czasów powstawania w Rosji świątyn i parafii katolickich poświęconych Matce Bożej uniemożliwiała zaakcentowanie odrębności liturgiczno-teologicznej w praktyce nazewniczej. Dziś natomiast (zwłaszcza gdy opis dotyczy obszaru Polski) stosowanie analogów funkcjonalnych eklezjonimów nie wydaje się właściwym rozwiązaniem, choć oczywiście paralelizm funkcjonalny można wskazać w odpowiednio skonstruowanym przypisie. Skłaniają ku temu zarówno rozwiązania zawarte w opracowaniach leksykograficznych, jak i w encyklopediach.

Na wstępie warto uściślić jedną kwestię terminologiczną. Hasło *eklezjonim* nie zostało uwzględnione na liście terminologii onomastycznej [Gałkowski 2012, online]⁴, nie ma go również na polskiej *Liście podstawowych terminów ICOS*⁵. Zakres tego terminu w zależności od przyjętej klasyfikacji mieści się bądź to wśród urbanonimów, bądź toponimów (hagiotoponimów), bądź też chrematonimów⁶. W niniejszym artykule stosuję termin *eklezjonim* w rozumieniu Olgi Łukiny [Лукина 2019, 446] – jako specyficzny ze względu na znaczenie i strukturę rodzaj nazewnictwa, wymagający odrębnej metodologii

¹ Fora tłumaczy (konkretnych języków, czasem ogólne) są ważnymi miejscami szybkiej wymiany doświadczeń i pomocy koleżeńskiej; zazwyczaj stanowią grupy zamknięte – przyjmowani są do nich aktywni tłumacze oraz studenci kierunków i specjalności tłumaczeniowych.

² Pełny tytuł artykułu: *Паломники на Ясной Гуре празднуют День Взятия в небо Пресвятой Девы Марии*. Natomiast już w pierwszym zdaniu autor tekstu/tłumacz (?) postawił znak równości pomiędzy sformułowaniami *Взятие в небо* i *Успение*: „По случаю религиозного праздника в католическом календаре – Дня Успения Богородицы или по-польски Взятия в небо Пресвятой Девы Марии 15 августа на Ясной Гуре в Ченстохове собрались паломники со всей Польши”. W: <https://www.polskieradio.pl/397/7830/Artykul/2355329> [Dostęp 15 VIII 2019].

³ Wśród analizowanych eklezjonimów nie ma w języku rosyjskim innych wersji interesującego nas heortonimu *Wniebowzięcie* – jest wyłącznie *Успение* – zob. niżej, w przeglądzie nazewnictwa kościołów i parafii katolickich w Rosji.

⁴ Są natomiast zdefiniowane ściśle powiązane z nimi terminy *hagionim* i *heortonim*.

⁵ Tu pod hasłem *hagionim* znajduje się istotne zastrzeżenie: „(UWAGA: termin ten nie powinien być używany dla wskazywania obiektów sakralnych lub miejsc [używany w tym znaczeniu bywa termin hagiotoponim]” – por. <http://onomastyka.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2019/03/Lista-ICOS-kuczowych-termin%C3%B3w-onomastycznych.pdf>, s. 2.

⁶ Por. [Handke 1998, 294-295, 299; Шмелёва 2019, 2-3; Подольская 1978, 144; Gałkowski 2018, 8].

opisu, uwzględnienia powiązań z innymi klasami onomastykonu sakralnego, a także podejścia interdyscyplinarnego.

W części pierwszej tekstu omówię nazewnictwo parafii katolickich na obszarze dzisiejszej Rosji, zaczerpnięte z obiegu oficjalnego (strony internetowe samych parafii, witryny diecezji, w niektórych wypadkach wykazy osób prawnych) – jako źródło potencjalnych ekwiwalentów uznanych na potrzeby przekładu. Jeśli chodzi o wybór materiału onomastycznego, to ograniczyłam się do eklezjonimów maryjnych, ponieważ w ich przypadku szczególnie uwidaczniają się różnice pomiędzy chrześcijańskim Wschodem a Zachodem⁷, dlatego też stanowią one zbiór wymagający wyjątkowo przemyślanych decyzji translatorskich. W związku z tym w analizie uzusu oficjalnego skupiałam się na wezwaniach obiektów sakralnych, upamiętniających takie wydarzenia zbawcze jak niepokalane poczęcie oraz wniebowzięcie, inaczej postrzegane w katolicyzmie oraz w prawosławiu. Badałam również materiał „symetryczny”, tzn. prawosławne eklezjonimy związane z Bogurodzicą w języku polskim⁸. Z powodu ograniczonych ram niniejszego artykułu nie będę się do nich odwoływać, jednak podkreślę, że kontrowersje w tak ukierunkowanej adaptacji nazewnictwa wywołują przede wszystkim uzualne określenia Matki Bożej⁹.

W drugiej części tekstu przedstawię potencjalne rozwiązania translatorskie zawarte w opracowaniach leksykograficznych (dwujęzycznych), zaś w podsumowaniu zawarę najważniejsze implikacje translatoryczne.

Przegląd wybranych eklezjonimów katolickich (nazw kościołów i/lub parafii) w języku rosyjskim z uwzględnieniem ich wariantowości

Warianty analizowanych poniżej nazw parafii oraz świątyń katolickich w Rosji pochodzą z oficjalnych wykazów zamieszczonych na stronach internetowych diecezji (np. na stronie archidiecezji moskiewskiej <https://cathmos.ru/>) oraz ze stron parafii (większość z nich ma jedynie wersję rosyjską, niektóre także angielską, zdecydowanie rzadziej – polską). Jednak nie wszystkie parafie mają swoje własne witryny. W tych przypadkach sięgałam do ewidencji lokalnych organizacji religijnych (najczęściej parafie katolickie są w nich

⁷ Zob. m.in. [Strus 1984, 139; Kijas 2001, 128-129; 141-142; Blaza 2018, 28].

⁸ Temu obszernemu zagadnieniu poświęcam odrębny tekst (w przygotowaniu).

⁹ Chodzi przede wszystkim o używanie określenia *Maryja*, *Najświętsza Maryja Panna* oraz skrótowca *NMP* w nazwach cerkwi prawosławnych w Polsce, co jest wprawdzie zgodne z ogólnymi regułami pisowni słownictwa religijnego i z lokalną tradycją, lecz przeczy koncepcji unifikacji terminologii prawosławnej w języku polskim i jest postrzegane jako naleciałość katolicka (często używany jest inny, „nieasymlujący” skrótowiec *MB* – *Matka Boża*), por. [Przybylska, Przyczyna 2018, 12; Kostiuczuk, Tofiluk i in. 2016, 12-13, 95; Kurianowicz, Rygorowicz-Kuźma 2019, 345].

zarejestrowane jako „obcy agent”). Zdarza się, że przykładem uzusu oficjalnego są jedynie artykuły w Wikipedii lub opisy dziejów danego miasta¹⁰.

1. Wariantywność eklezjonimów rosyjskich sprowadza się przede wszystkim do różnych określeń Maryi. Ponadto przejawia się w zróżnicowanym szyku, gdy w nazwie występują dodatkowe elementy atrybutywne (przymiotnikowe, rzeczowne lub jeszcze bardziej złożone formy składniowe).

1.1. W eklezjonimach można zaobserwować różne określenia Maryi: *Богородица*¹¹, *Дева Мариа*¹², *Божия (Божья) Матерь*¹³ i *Богоматерь*¹⁴ (ta ostatnia forma występuje najrzadziej).

Określenia dwuwyzrazowe w zasadzie stanowią niepodzielną całość, choć tu możliwe są dwa warianty szyku: z przymiotnikiem w prepozycji lub postpozycji (*Божия Матерь* – lub *Матерь Божия*, w nazwach w formie dopełniacza). Czy ma to związek z dodatkowymi elementami przymiotnikowymi lub rzeczownikowymi w nazwie? Wydaje się, że nie, ponieważ spotykamy obie formy eklezjonimów złożonych, por. (*приход/храм*) *Матери Божией Лурдской* (w Sankt Petersburgu), *Матери Божией Милосердия* (w miejscowości Jantarnyj), lecz także: *Божией Матери Кармельской* (w Gieczynie), *Божией Матери Будславской* (w miejscowości Kostromuksza w Karelii), *Пресвятой Богородицы Лоретанской* (w Orenburgu).

1.2. Przymiotniki: *Пресвятая/Пречистая* pojawiają się zawsze w prepozycji w stosunku do zasadniczego określenia Maryi, np. w nazwie parafii w Penzie (*приход Непорочного Зачатия Пресвятой Девы Марии*).

1.3. Wyjątkowym przykładem apozycji i mniej typowego szyku jest nazwa świątyni w Irkucku – (*Успения*) *Матери Божией Марии*¹⁵.

1.4. Jeśli chodzi o inne atrybuty: te usytuowane na samym końcu nazwy (wymienione już m.in. w punkcie 1.1.) wskazują najczęściej na ikononim: najważniejszy w danej świątyni wizerunek, zwykle umieszczony w ołtarzu głównym, lub też typ ikonograficzny, por. wymienione wyżej przykłady (*Кармельской*,

¹⁰ Tak było w przypadku niezmiernie interesującej historii parafii katolickiej w Irkucku, o której będzie jeszcze mowa dalej.

¹¹ Np. *приход Пресвятой Богородицы* we Władywostoku, *приход Рождества Пресвятой Богородицы* w Aczinsku i w Tule, *приход Успения Пресвятой Богородицы* w Astrachaniu, w Irkucku, w Sławgorodzie, a także w Otradnym (bez przymiotnika: *приход Успения Богородицы*).

¹² Por. *приход Успения Пресвятой Девы Марии* w Nowoczerkasku, w Niżnym Nowogrodzie, w Sankt Petersburgu, w Aleksiejewce (Baskortostan), *приход Пресвятой Девы Марии Заступницы* w Woroneżu, *приход Непорочного зачатия Девы Марии* w Szabarowsku, w Szelabińsku (tu dodatkowo z atrybutem *Пресвятой*), *приход Рождества Пресвятой Девы Марии* we wsi Razdolnoje (w obwodzie kaliningradzkim) i in.

¹³ Np. *приход Успения Божией Матери* w Kursku, *приход Неустанной Помощи Божией Матери* w Orsku i w Stieпноje, *приход Фатимской Божией Матери* w Togliatti, w Niżnym Tagile oraz w miejscowości Szachty.

¹⁴ Np. *приход Богоматери Скорбящей* w miejscowości Wołżskij dekanatu astrachańskiego; drugim przypadkiem jest nazwa parafii znajdującej się w ambasadzie USA w Moskwie – *приход Богоматери Добрай Надежды*.

¹⁵ To jeden z wariantów nazwy kościoła w Irkucku (w artykule zamieszczonym na stronie biblioteki w Irkucku pod adresem <http://www.lib23.irk.ru/kostel.htm>). Więcej o tej świątyni w podrozdz. 3.

Будславской) i kolejne: (*приход/храм*) *Богоматери Скорбящей* (w miejscowości Wołzskoje), *Пресвятой Богородицы Тихоокеанской* (w Nachodce), *Пресвятой Девы Марии Заступницы* (w Woroneżu), *Богоматери Доброй Надежды* (w Moskwie).

1.5. Mimo to wiele nazw świątyń i/lub parafii – nawet przy pojawieniu się dodatkowych określeń przymiotnikowych – zachowuje szyk typowy dla języka rosyjskiego, czyli wszystkie one znajdują się w prepozycji: (*приход/храм*) *Скорбящей Божией Матери* (w Znamiensku¹⁶), *Фатимской Божией Матери* (w Togliatti), *Трижды Предивной Девы Марии* (we wsi Zalesje w obwodzie kaliningradzkim).

1.6. Na uwagę zasługuje obecny w kilku wezwaniach ikononim *Матки Вожей Неустажеј Потосы* w rosyjskiej wersji językowej. Występuje on w dwóch wariantach: (*приход/храм*) *Неустанной Помощи Божией Матери* (w miejscowościach Orsk, Stieпноje i Briansk) oraz (*приход/храм*) *Божией Матери Неустанной Помощи* (w Pietrozawodsku). W tym przypadku szyk w pierwszym wariantcie powoduje, w moim przekonaniu, pewne przesunięcie semantyczne: przy prepozycji w większym stopniu wskazuje na atrybut *Матки Вожей* aniżeli na jej przedstawienie ikonograficzne. Z kolei wariant drugi zdecydowanie sygnalizuje odwołanie do ikononimu.

2. Wezwania niebudzące większych wątpliwości, typowe dla mariologii katolickiej, w większości wyglądają jak kalka eklezjonimu w języku polskim¹⁷. W tej grupie znajdują się m.in. nazwy parafii oraz kościołów upamiętniających niepokalane poczęcie. W tym przypadku nazewnictwo dobrze oddaje różnice dogmatyczne pomiędzy chrześcijaństwem wschodnim a zachodnim. Ponadto nie obserwujemy żadnych zabiegów o charakterze asymilacyjnym (kulturowym), zaś wariantywność sprowadza się do określeń *Марьи*, np. (*приход/храм*) *Непорочного Зачатия Пресвятой Девы Марии* (Penza, Czelabińsk Moskwa, Orzeł, Perm, Riazań, Smoleńsk), *Непорочного Зачатия Девы Марии* (Chabarovsk), *Непорочного Зачатия Пресвятой Богородицы* (Kostroma). Pierwsza nazwa ma najbardziej różnicujący charakter, wskazujący na przynależność do chrześcijaństwa zachodniego (*Пресвятой Девы Марии* – kalka NMP), nazwa druga (to jednostkowe wystąpienie) wygląda na skróconą, natomiast ostatnia ma charakter „unifikujący”, wspólny z tradycją prawosławną.

Inne, typowe dla katolicyzmu wezwania maryjne, zostały utworzone przypuszczalnie w podobny sposób jak omówione wyżej, np. (*приход/храм*): *Непорочного Сердца Пресвятой Девы Марии* (Kemerowo), *Непорочного Сердца*

¹⁶ Por. wyżej – 1.4. – *Приход Богоматери Скорбящей* (w miejscowości Wołzskoje) jako przykład innego szyku konstrukcji z imiesłowem w analogicznym wezwaniu, co dowodzi jego arbitralności i niestabilności.

¹⁷ Oczywiście trudno tu rozstrzygnąć z całą pewnością, która wersja językowa mogłaby być uznana za domniemany oryginał nazwy – polska czy włoska? Niemniej jednak z dość dużym prawdopodobieństwem jest to wersja polska (w zdecydowanej większości wymienionych parafii służą księża pochodzący z Polski).

Божьей Матери (Irkuck), *Святого Розария Пресвятой Девы Марии* (Włodzimierz), *Пресвятого Имени Марии* (Bałtyjsk), *Посещения Пресвятой Девой Марией Елизаветы* (Sankt Petersburg). Również w tej grupie nazw wariantowość jest efektem zastosowania różnych określeń Maryi.

Podsumowując, w przypadku eklezjonimów omówionych w punktach 1. oraz 2. obserwujemy różnorodność określeń Matki Bożej: od bliższych kulturowo prawosławiu (*Богородица*) poprzez neutralne (*Богоматерь*, *Божия* / *Божья Матерь*) do bliższych katolicyzmowi (jak *Дева Мария*). Dwie ostatnie formy nawiązują bezpośrednio do określeń najbardziej rozpowszechnionych w języku polskim – *Matka Boża* (*Matka Boska*) lub (*Najświętsza*) *Maryja Panna*, dlatego też mogłyby być one szczególnie rekomendowane jako potencjalne odpowiedniki tłumaczom pracującym nad przekładami z języka polskiego na rosyjski.

Kolejny wniosek dotyczy szyku w strukturach bardziej złożonych, wieloelementowych, szczególnie zawierających kilka przymiotników: dostrzegalna jest w nich wyraźna (i absolutnie zrozumiała) adaptacja językowa – do norm języka rosyjskiego. Tłumaczący teksty na język rosyjski powinni respektować te normy, jednak zarazem muszą być wyczuleni na ewentualne przesunięcia semantyczne, które mogą powstać przy zastosowaniu szyku wyłącznie prepozytywnego.

3. Najbardziej kontrowersyjny, a zarazem najciekawszy, jest przypadek obiektów sakralnych, których nazwy w języku rosyjskim zawierają odpowiednik heortonomu *Wniebowzięcie NMP*. Wszystkie nazwy z tej grupy mają charakter adaptujący do tradycji lokalnej (prawosławnej), ponieważ nawiązują bezpośrednio do analogicznego heortonomu *Успение Богородицы*. Wariantowość – podobnie jak wyżej (1. oraz 2.) – wynika z zastosowania różnych imion Matki Bożej: (*приход/храм*) *Успения Богородицы* (Otradnyj, Irkuck), *Успения Пресвятой Богородицы* (Astrachań¹⁸, Irkuck, Sławgorod), *Успения Девы Марии* (Aleksiejewka), *Успения Пресвятой Девы Марии* (Mamonowo, Nowoczerkask, Niżny Nowogród, Sankt Petersburg), *Успения Божьей Матери* (Wołoga, Kursk).

Przyczyn takiego stanu rzeczy, czyli podejścia wyraźnie asymilującego, może być kilka. Istotny jest wymiar strictly religijny oraz chronologiczny: przyjęcie przez Kościół katolicki dogmatu o wniebowzięciu Maryi miało miejsce znacznie później niż budowa świątyni (oraz utworzenie wymienionych wyżej

¹⁸ W przypadku nazwy tej świątyni o długiej i bogatej historii, wspomianej już wyżej, warto zwrócić uwagę na wersje obcojęzyczne hasła w Wikipedii: wersja angielska to *The Church of the Assumption of Mary*, francuska – *L'église Notre-Dame-de-l'Assomption*, zaś włoska – *La chiesa dell'Assunzione di Maria*. Wszystkie one zdecydowanie podkreślają przynależność do rytu łacińskiego. Gwoli porównania: nazwa francuska jednego z najważniejszych prawosławnych soborów kremleńskich, czyli soboru Zaśnięcia Matki Bożej (oryg. nieoficj. *Успенский собор*), to *la cathédrale de la Dormition*; wersja angielska, niestety, jest o tyle myląca, że stawia znak równości pomiędzy wariantami *the Cathedral of the Dormition* oraz *the Assumption Cathedral*.

parafii) pod tym wezwaniem na obszarze Rosji¹⁹, choć oczywiste jest, że oficjalne ogłoszenie dogmatu zawsze poprzedza wielowiekowa tradycja praktyk religijnych. Innym czynnikiem mogły być względy polityczne, co znalazło swe odzwierciedlenie w ówczesnej polityce językowej, w tym nazewniczej: większość parafii rzymskokatolickich oraz kościołów pw. Wniebowzięcia NMP – w wersji rosyjskiej *Успения* – powstała po okresie zesłań popowstaniowych (listopadowe, styczniowe), tylko nieliczne były starsze.

Istnieje wszak jeden wyjątek: wprawdzie odnajdujemy go w źródłach historycznych, jednak zasługuje na uwagę. W piśmie generał-gubernatora Ławińskiego z 10 sierpnia 1825 roku, adresowanym do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, pojawia się zapis, z którego wynika, że nazwa budowanej wówczas w Irkucku świątyni katolickiej ku czci Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (ros. *во имя Вознесения²⁰ Божией Матери*)²¹ była zgodna z intencją jej fundatorów. W opinii Bolesława Szostakowicza, wybitnego historyka, badacza poloników [Шостакович 2005, 30, 37 – przyp. 12], taki wariant nazwy, czyli z rzeczownikiem *вознесение*, jest absolutnie nie do pomyślenia z teologicznego punktu widzenia²² i prawdopodobnie wynika z błędnego przekładu. Autor polemizuje również ze stwierdzeniem, iż funkcjonująca w obiegu oficjalnym nazwa świątyni (*Успения Пресвятой Девы Марии*) pochodzi od wizerunku znajdującego się w ołtarzu głównym²³. Istnieje jednak nowsze opracowanie [Луговская 2017, 116]²⁴, które rejestruje pierwotną nazwę kościoła w kontrowersyjnym dla B. Szostakowicza brzmieniu: „Специальное здание римско-католической церкви во имя **Вознесения** Божьей Матери было построено в 1825 г. исключительно на частные пожертвования (...)”. W przypisie na tej samej stronie podana została informacja dotycząca samego

¹⁹ Większość z nich powstała w XIX oraz na początku XX w., niektóre są jednak starsze, jak np. ta w Astrachaniu – kroniki kościelne wspominają drewnianą świątynię pw. Wniebowzięcia NMP (*церковь Успения Пресвятой Богородицы*) wybudowaną w 1630 roku (zob. <https://catholic-astrakhan.ru/articles/istoriia>).

²⁰ Wyróżnienie autorki niniejszego artykułu.

²¹ Cytat z tej korespondencji znajduje się w publikacji na temat historii kościoła katolickiego w Irkucku [Шостакович 2005, 30], w archiwach udało się nam dotrzeć jedynie do numeru ewidencyjnego pisma, lecz nie do jego treści.

²² Rzeczownik *вознесение* oznacza przede wszystkim ‘wniebowstąpienie’ i jako taki wiąże się z osobą Jezusa Chrystusa – to m.in. tłumaczy zdanie odrębne Szostakowicza w kontekście rosyjskiej nazwy pierwszej świątyni w Irkucku, poświęconej w dokumencie, o którym pisał: „Подобная формулировка по сути своей некорректна. В чисто каноническом христианском толковании нельзя вести речь о Вознесении Матери Божией, а только лишь об ее Успении. Мы можем предположить, что недоразумение породил ошибочный перевод кем-то словосочетания, буквально означающего: «Успение Пресвятой Девы» (Богородицы. – Б.Ш.), которое приведено в примечании к цитируемому фрагменту документа в неточной орфографии” [Шостакович 2005, 37 – przyp. 12].

²³ Autor odwołuje się do wcześniejszej publikacji Natalii Galetkiny [Галеткина 1995, 48 i 50] na temat historii kościoła katolickiego w Irkucku.

²⁴ Jest to przewodnik po zbiorach archiwum obwodu irkuckiego, w rozdz. II omawiający źródła dotyczące wyznań nieprawosławnych.

heortonimu: „Такое название храм получил по желанию жертвователей в честь одного из главных праздников католической церкви – **Вознесения на небо Пресвятой Девы Марии**²⁵, который был включен в римско-католическую литургию еще в VI веке”. W dalszej części opisu dziejów parafii [Луговская 2017, 220] jest mowa o nowym kościele (wzmiankowany wyżej spłonął w 1879 roku), konsekrowanym już jako (*храм Успения Пресвятой Девы Марии*), i o pierwszej mszy odprawionej w nim 8 grudnia 1884 roku.

Reasumując, w przypadku heortonimu *Wniebowzięcie*, wchodzącego w skład polskich eklezjonimów katolickich, jego rosyjskim odpowiednikiem uzualnym jest analog funkcjonalny *Успение*. Jest to niewątpliwie przykład adaptacji nie tylko językowej (jak w przypadku nazw omówionych w p. 1. i 2.), lecz także kulturowej. Natomiast incydentalne przypadki użycia „nieasymilującego” rzeczownika *Вознесение* znajdujemy w irkuckich źródłach archiwalnych. Z różnych powodów nie jest to może optymalny, potencjalny ekwiwalent tłumaczeniowy, ale, jak przekonamy się niżej, odnotowuje go m.in. encyklopedia specjalistyczna.

Heortonimy *Wniebowzięcie* vs. *Успение* w świetle opracowań leksykograficznych

W artykule *Богородица* w kontekście dogmatyki katolickiej – według dostępnej online rosyjskojęzycznej encyklopedii (*Православная Энциклопедия*) – znajdują się następujące wyrażenia, które można rozważyć jako odpowiednik heortonimu *Wniebowzięcie* i w konsekwencji również jako ekwiwalent interesującego nas eklezjonimu katolickiego:

- «**взятие**» (assumptio) (Пресвятой Девы Марии) в **Небесную Славу**,
- **взятие в Небеса** Пресвятой Девы Марии (с душой и телом),
- **вознесение на Небо** Богоматери.

Status tych określeń jako nie do końca sterminologizowanych sygnalizuje użycie cudzysłowu, podanie w nawiasie wyrazu łacińskiego, a także ich wariantowość (*взятие в Небеса*, *вознесение на Небо*). Wydaje się, iż w strukturze złożonego eklezjonimu drugi z cytowanych tu wariantów byłby optymalny²⁶.

Warto skonfrontować te propozycje z rozwiązaniami zawartymi w opublikowanych słownikach dwujęzycznych, w tym rosyjsko-polskich. Mając pełną świadomość tego, że słownik w swej strukturze nie jest „odwracalny”, chciałabym się przyjrzeć ekwiwalentom przekładowym również w tym kierunku, gwoli porównania.

²⁵ Wyróżnienie tłustym drukiem obu nazw w cytatach pochodzi od autorki niniejszego artykułu.

²⁶ W naszym odczuciu nie budziłby kontrowersji takich jak rzeczownik *вознесение* – por. przyp. 22, zob. także: [Markunas, Uczitel 1999, 48]: „Вознесение – восшествие Спасителя на небо; → Вознесение Господне – Wniebowstąpienie Pańskie”.

W najstarszym z przeanalizowanych opracowań [Markunas, Uczitiel 1999], w części polsko-rosyjskiej, hasło *Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny* posiada odpowiednik *праздник Взятия на небо Пресвятой Богородицы* (s. 360)²⁷. Z kolei prawosławnemu heortonomowi *Zaśnięcie Najświętszej Maryi Panny*²⁸ przyporządkowano odpowiednik *Успение Пресвятой Богородицы* (s. 363). Odrębność tradycji i dogmatyki jest tu wyraźnie podkreślona. Natomiast w części rosyjsko-polskiej tego samego słownika zróżnicowanie to zaciera się, ponieważ pod hasłem *Успение Пресвятой Богородицы* (s. 238) znajdujemy dwa odpowiedniki rzeczownika *успление* potraktowane jako równoważne, co sugeruje nawias: święto *Zaśnięcia (Wniebowzięcia) Najświętszej Maryi Panny*. Takie ujęcie odpowiedników polskich nie daje tłumaczowi jednoznacznego rozstrzygnięcia, mimo że dość obszerna definicja charakteryzuje je jako jedno z najważniejszych świąt prawosławnych.

Ci sami autorzy w słowniku sakralizmów (w części polsko-ukraińskiej) proponują ujęcie unifikujące (z dwoma równoważnymi odpowiednikami) w odniesieniu do heortonomu *Wniebowzięcie*²⁹, natomiast w przypadku hasła *Zaśnięcie* podkreślają, że istnieje jedynie częściowa analogia pomiędzy świętem prawosławnym a katolickim³⁰.

Roman Lewicki, autor specjalistycznego słownika rosyjsko-polskiego poświęconego chrześcijaństwu, zaleca autorom lub tłumaczom szczególną ostrożność w przypadku terminów nieposiadających ekwiwalentów pełnych: stosowanie analogów funkcjonalnych może mieć decydujący wpływ na odbiór tekstu [Lewicki 2002, 14]. W przypadku hasła *Успение (Божией Матери)* (s. 273)³¹ leksykon podaje odpowiednik *Zaśnięcie Najświętszej Bogarodzicy* oraz – po specjalnym oznaczeniu – ekwiwalent funkcjonalny charakterystyczny dla katolicyzmu, czyli *Wniebowzięcie* <NMP>. Takie podejście różnicujące zwraca uwagę potencjalnych tłumaczy na realia prawosławne i katolickie, które z powodu podobieństwa mogą być utożsamiane – a nie powinny [Rygorowicz-Kuźma 2015, 410].

Najnowszym jak dotąd³² opracowaniem terminologicznym (dotyczącym prawosławia) jest leksykon dwujęzyczny Heleny Fediukiny [2014]. Hasło *Успение*

²⁷ W definicji wyraźnie podkreślono, że jest to święto katolickie.

²⁸ Można mieć zastrzeżenia co do użycia formy imienia (*Maryi* zamiast *Marii*) w haśle, odbieranej jako naleciałość katolicka.

²⁹ Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny – święto **chrześcijańskie** obchodzone 15 sierpnia *Взяття на небо Богоматери* (święto); *Успіння Богородиці* [Markunas, Uczitiel 2001, 118], wyróżnienie pochodzi od autorki tekstu.

³⁰ Zaśnięcie Najświętszej Maryi Panny – święto w Kościele prawosławnym obchodzone 15 sierpnia, będące po części odpowiednikiem Wniebowzięcia NMP – *Успіння Пресвятої Богородиці, Перша Пречиста* [Markunas, Uczitiel 2001, 122].

³¹ W artykule hasłowym zamieszczona jest ponadto oficjalna nazwa święta: *Успение Пресвятой Владычицы нашей Богородицы и Приснодевы Марии* [Lewicki 2002, 273].

³² Trwają prace nad słownikiem polskiej terminologii prawosławnej, opracowywanym w ramach grantu NCN, którego celem jest usystematyzowanie i unifikacja tejże, najbardziej kompleksowa i wieloaspektowa – o koncepcji i źródłach słownika pisze m.in. Jarosław Charkiewicz [Charkiewicz 2018].

Пресвятой Богородицы, opatrzone krótką definicją, ma przyporządkowane dwa odpowiedniki: *Zaśnięcie Bogurodzicy* oraz *Wniebowzięcie NMP*, z oznaczeniem specjalnym *kt*, czyli z odniesieniem do tradycji katolickiej [Fediukina 2014, 245]. Takie rozwiązanie przypomina to ze słownika Lewickiego – i niewątpliwie jest pomocne w przekładzie z języka rosyjskiego na polski, natomiast już nie w odwrotnym kierunku: pozostaje bowiem sugestia, że odpowiednikiem polskiego heortonimu *Wniebowzięcie* mógłby być heortonim *Успение*, zacierający wszelkie różnice, asymilujący. Terminu *Взятие в небо* z oczywistych względów nie znajdziemy w siatce haseł, wszak leksykon obejmuje terminologię prawosławną (aczkolwiek podaje analogi katolickie).

Reasumując, słownik polsko-rosyjski [Markunas, Uczitiel 1999] dobrze ilustruje odrębności tradycji łacińskiej i greckiej, natomiast opracowania rosyjsko-polskie traktują często heortonimy *Wniebowzięcie* i *Успение* jako ekwiwalentne lub częściowo ekwiwalentne. W każdym razie w świetle tych danych oraz na podstawie wspomnianego wyżej hasła z encyklopedii rozwiązanie tłumaczeniowe, które wywołało dyskusję (*Взятие в небо*), można jak najbardziej uznać za umotywowane, choć nie odpowiada ono uzusowi (nazewnictwu).

Podsumowanie: implikacje translatoryczne

Metody i techniki tłumaczeniowe stosowane w odniesieniu do nazw własnych stanowią obszerne zagadnienie. Najbardziej wyczerpującą jak dotąd pracą na materiale języka rosyjskiego i innych języków (przede wszystkim angielskiego) jest monografia Dmitrija Jermołowicza [Ермолович 2005]³³. Na jej podstawie został przygotowany podręcznik, wydany przez Ogólnorosyjskie Centrum Tłumaczeń (ВЦП) [Ермолович 2009], co podkreśla jego praktyczne ukierunkowanie. Wśród technik omówionych przez autora zatrzymam się nad tymi, które mają zastosowanie do eklezjonimów: są to z jednej strony transkrypcja oraz transliteracja³⁴, z drugiej – kalka/tłumaczenie³⁵, zaś hierarchicznie ponad nimi usytuowany jest ekwiwalent uznany (w terminologii Jermołowicza – tradycyjny [2009, 32]. Za takim ujęciem opowiada się też R. Lewicki: istnienie ekwiwalentu uznanego danej nazwy własnej zwalnia

³³ Szczególnie podrozdziały poświęcone relacjom pomiędzy zasadami a metodami oddawania nazw własnych – zob. [Ермолович 2005, 80-182].

³⁴ Lewicki uogólnia tę kategorię i określa mianem przeniesienia [Lewicki 2017, 190], Hejwowski nazywa ją transferem z modyfikacją graficzną, z transkrypcją lub z modyfikacją adaptacyjną [Hejwowski 2015, 176], przy czym transferowi może towarzyszyć objaśnienie w postaci przypisu, kwalifikatora lub dłuższego objaśnienia. Kozłowska i Szczęsny, nawiązując do koncepcji Hejwowskiego, określają transkrypcję i transliterację jako transfer pośredni, z modyfikacjami lub bez [Kozłowska, Szczęsny 2018, 79]. Warto zarazem dodać, że technika przeniesienia w koncepcji Lewickiego zarezerwowana jest dla elementu proprialnego nazw.

³⁵ W terminologii Lewickiego – właściwe tłumaczenie: w przypadku nazw własnych podlega mu część apelatywna [Lewicki 2017, 190].

tłumacza z podjęcia działań, a w gruncie rzeczy nie daje mu wyboru [Lewicki 2017, 275]. Gdy ekwiwalentu uznanego brak lub gdy mamy do czynienia z incydentalnym wystąpieniem odpowiednika, stosuje się tłumaczenie (najczęściej z modyfikacjami morfosyntaktycznymi), które realizuje funkcję kulturową bądź też transkrypcję (najczęściej również z modyfikacjami morfologicznymi), która z kolei realizuje funkcję lokalizującą danego onimu³⁶. Na gruncie naszego materiału w języku rosyjskim w nazewnictwie sakralnym, wyekscerpowanym z tekstów oficjalnych, wyraźnie zarysowuje się jedna tendencja: do tworzenia rosyjskich nazw kościołów metodą transferu (transkrypcji praktycznej) stosowano niesłychanie rzadko lub nie stosowano jej wcale³⁷. W zbadanym materiale występują niemal wyłącznie³⁸ nazwy utworzone za pomocą kalki/tłumaczenia, co świadczy o prymacie funkcji kulturowej onimów w analizowanych tekstach. W tłumaczeniu w odwrotnym kierunku, z języka rosyjskiego na polski, oba podejścia (transfer lub tłumaczenie) pozostają we względnej równowadze, a wybór zdeterminowany jest przede wszystkim wymiarem funkcjonalnym onimu oraz tekstu.

Co w takim razie z odpowiednikami uznanymi, na ile nazwy używane w tekstach paralelnych mogą się do nich zaliczać? Kłopot w tym, że nie zawsze mamy jasne kryteria, według których możemy „przyznać” status ekwiwalentu uznanego, zwłaszcza gdy uzus oficjalny odnotowuje nie jeden, lecz kilka wariantów nazwy. W tłumaczeniu na język polski z pewnością pomocnym źródłem mogą być rzetelne merytorycznie publikacje posiadające tradycję (opracowania encyklopedyczne, teksty naukowe, mapy), zaś w przypadku egzonimów³⁹ – broszury Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych. W tłumaczeniu na język rosyjski źródłami odpowiedników uznanych mogą być podobne, czyli cieszące się autorytetem, teksty z obiegu oficjalnego (mapy, encyklopedie, słowniki geograficzne, bazy terminologiczne etc.), natomiast nie ma opracowań takich jak wydawnictwa KSNG. Tak np. poradnik dla tłumaczy i redaktorów Georgija Moisiejewki [Моисеев 2016, 20, 54] zaleca stosowanie transkrypcji jedynie wówczas, gdy brak precedensu użycia odpowiednika w atlasach, słownikach czy w stosownej wersji językowej artykułu z Wikipedii. Nie rozstrzyga natomiast, co należy zrobić w sytuacji kłopotu z wyborem spośród kilku odnotowanych

³⁶ Na temat powiązania stosowanej techniki z prymarną funkcją onimu w tekście tłumaczenia – zob. [Szczęsny 2019, 87-88; Kozłowska, Szczęsny 2018, 158].

³⁷ Wariant prymarnie tłumaczony zdaje się dominować również w przypadku tych nazw, które mają już status ekwiwalentów tradycyjnych. Nieliczne z nich funkcjonują w tekstach rosyjskich w postaci transkrybowanej – choć może być to swoisty znak czasu, że takie warianty pojawiają się jako synonimiczne: tak np. mamy z jednej strony *собор Парижской Богоматери* (nazwa utrwalała w literaturze), a z drugiej – *собор Нотр-Дам*, wariant częstszy w doniesieniach prasowych po tragicznym pożarze katedry w 2019 r.

³⁸ Wyjątek stanowią przetranskrybowane komponenty nazw złożonych, przede wszystkim przymiotniki lokatywne (np. *Лурдская, Фатимская*).

³⁹ Tam również znajduje się wiele eklezjonimów.

w tekstach odpowiedników. Dodam jeszcze, że wskazówki, bardzo ogólne, dotyczą nazw geograficznych.

Ekwiwalent uznany (czy też tradycyjny) może być kłopotliwy z jeszcze innych powodów – i tu wracam do dyskusji przytoczonej we wstępie: jego teoretyczny (i w dużej mierze praktyczny) prymat wśród rozwiązań translatorskich, niekwestionowana (?) pozycja uzasadnia w jakimś stopniu oburzenie z powodu wyboru autora/tłumacza: *Взятие в небо* zamiast *Успение* jako odpowiednika polskiego heortonimu *Wniebowzięcie NMP*. Skoro mamy wieloletni uzus, znaczącą powtarzalność (w nazwach świątyń i parafii), to dlaczego go nie respektować? Wszystko jest zgodne z regułami sztuki przekładu... Tu jednak, w moim przekonaniu, należy uwzględnić inne czynniki: stojącą za konkretną nazwą historię, tradycję, zanurzenie w określonym kręgu religijno-kulturowym, a nawet wymiar tożsamościowy. Sięganie do tekstów paralelnych, do ukształtowanego uzusu nazewniczego, jest pomocne i cenne, mimo że – jak pokazuje przykład omówionych wezwań maryjnych – poprzestanie wyłącznie na danych onomastycznych w kontekście przekładu może prowadzić do niepożądanego efektu zacierania różnic, do nieuzasadnionej asymilacji. Dlatego też podejście interdyscyplinarne do eklezjonimów jest niezbędne w procesie ich adaptacji do języka docelowego oraz przekładu jako takiego, przy czym poza perspektywą onomastyczną i translatorską oraz w jakiejś mierze preskryptywną istotne jest też uwzględnienie wiedzy z zakresu historii, kultury i religioznawstwa.

Bibliografia

- Blaza Marek. 2018. *Matka Boża w teologii prawosławnej*. „Studia Bobolanum” t. 29(1): 23-45.
- Charkiewicz Jarosław. 2018. *Opracowanie listy źródeł „Słownika polskiej terminologii prawosławnej”*. „Elpis” nr 20: 181-186.
- Ermolovič Dmitrij Ivanovič. 2005. *Imena sobstvennyje: teoriâ i praktika mež"azykovej peredači*. Moskva: R. Valent [Ермолович Дмитрий Иванович. 2005. *Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи*. Москва: Р. Валент].
- Ermolovič Dmitrij Ivanovič. 2009. *Metodika mež"azykovej peredači imen sobstvennyh*. Moskva: Vserossijskij centr perevodov [Ермолович Дмитрий Иванович. 2009. *Методика межъязыковой передачи имен собственных*. Москва: Всероссийский центр переводов].
- Fediukina Helena. 2014. *Leksykon terminologii prawosławnej rosyjsko-polski: z cytatami z tekstów biblijnych*. Warszawa: Warszawska Metropolia Prawosławna.
- Galetkina Natal'â. 1995. *Irkutskij kostel*. „Zemlâ Irkutskaâ” No 4: 47-52. V: http://irkipedia.ru/content/irkutskiy_kostyol [Dostęp 17 VIII 2021] [Галеткина Наталья. 1995. *Иркутский костел*. „Земля Иркутская” № 4: 47-52. В: http://irkipedia.ru/content/irkutskiy_kostyol] [Доступ 17 VIII 2021].
- Galkowski Artur. 2012. *Terminologia onomastyczna. Aktualizowana lista podstawowych haseł terminologii onomastycznej w języku polskim*. W: <https://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska> [Dostęp 10 IX 2021].

- Galkowski Artur. 2018. *Definicja i zakres chrematonimii*. „Folia Onomastica Croatica” nr 27: 1-14.
- Hejwowski Krzysztof. 2015. *Iluzja przekładu*. Katowice: „Śląsk”.
- Kijas Zdzisław. 2001. *Prawosławny a katolicki obraz Maryi*. „Salvatoris Mater” nr 3/4: 120-143.
- Kosciuczuk Jakub, Tofiluk Jerzy, Ławreszuk Marek, Misijuk Włodzimierz, Charkiewicz Jarosław. 2016. *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej. Koncepcja normatywizacji pisowni*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Kozłowska Zofia, Szczesny Anna. 2018. *Tłumaczenie pisemne na język polski. Kompendium*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Kurianowicz Małgorzata, Rygorowicz-Kuźma Anna. 2019. *Nazwy własne w słowniku polskiej terminologii prawosławnej*. W: *Nazwy własne w języku, literaturze i kulturze. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Zofii Abramowicz*. Red. Rygorowicz-Kuźma A., Rutkowski K. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku: 341-349.
- Lewicki Roman. 2002. *Hristianstvo. Russko-pol'skij slovar'*. *Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX [*Христианство. Русско-польский словарь. Христианство. Словник роsyjsko-polski*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX].
- Lewicki Roman. 2017. *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Lista ICOS kluczowych terminów onomastycznych*. 2018. Tłum. i oprac. Galkowski A., Bijak U., Grupa Terminologiczna ICOS International Council of Onomastic Sciences. Łódź –Kraków. W: <http://onomastyka.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2019/03/Lista-ICOS-kuczowych-termin%C3%B3w-onomastycznych.pdf> [Dostęp 10 IX 2021].
- Lugovskaâ Elena (autor-sost.). 2017. *Istoriâ religioznych učreždenij Vostočnoj Sibiri: Tematičeskij putevoditel' po fondam Gosudarstvennogo arhiva Irkutskoj oblasti*. Irkutsk: Izd-vo «Ottisk». V: <http://xn--80afqy.xn-p1ai/upload/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%20%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8B%D1%85%20%D1%83%D1%87%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%92%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D0%A1%D0%B8%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%B8.pdf> [Dostęp 17 VIII 2021].
- Луговская Елена (автор-сост.). 2017. *История религиозных учреждений Восточной Сибири: Тематический путеводитель по фондам Государственного архива Иркутской области*. Иркутск: Изд-во «Оттиск». В: <http://xn--80afqy.xn-p1ai/upload/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%20%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8B%D1%85%20%D1%83%D1%87%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%92%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D0%A1%D0%B8%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%B8.pdf> [Доступ 17 VIII 2021].
- Lukina Ol'ga Anatol'evna. 2019. *Svoeobrazie êkklezionimov kak osobyh onimnyh edinic (na materiale nazvanij kul'tovyh sooruzhenij Belarusi)*. V: *Onomastika Povolž'â*. Materiały XVII Międzynarodowej naukowej konferencji. Velikij Novgorod (17-20 sentâbrâ 2019 goda). Red. Vasil'ev V.L. Velikij Novgorod: Novgorodskij gos. un-t im. Ârosłava Mudrogo. «ТРК «Pečatnyj dvor»: 443-446 [Лукина Ольга Анатольевна. 2019. *Своеобразии êкклезионимов как особых онимных единиц (на материале названий культовых сооружений Беларуси)*. В: *Ономастика Поволжья*. Материалы XVII Международной научной конференции. Великий Новгород (17-20 сентябрь

- 2019 года). Ред. Васильев В.Л. Великий Новгород: Новгородский гос. ун-т им. Ярослава Мудрого. «ТПК «Печатный двор»: 443-446].
- Markunas Antoni, Uczitel Tamara. 1999. *Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski. Leksikon hristianstva russko-pol'skij i pol'sko-russkij*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM [*Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski. Лексикон християнства русско-польский и польско-русский*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM].
- Markunas Antoni, Uczitel Tamara. 2001. *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich. Populárníj slovník pol'skih ta ukraíns'kih sakralizmiiv*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM [*Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich. Популярний словник польських та українських сакралізмів*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2001].
- Moiseenko Georgij. 2016. *Praktičeskij spravočnik perevodčika i redaktora. Redakciâ 7. Moskva* [Моисеенко Георгий. 2016. *Практический справочник переводчика и редактора. Редакция 7*. Москва].
- Podol'skaâ Nataliâ Vladimirovna. 1978. *Slovar' russkoj onomastičeskoj terminologii*. Moskva: „Nauka” [Подольская Наталия Владимировна. 1978. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва: «Наука»].
- Przybylska Renata, Przczyna Wiesław. 2018. *Pisownia słownictwa religijnego*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Rygorowicz-Kuźma Anna. 2015. *Terminologia prawosławna w rosyjsko-polskich słownikach specjalistycznych*. „Studia Wschodniosłowiańskie” t. 15: 405-414.
- Šmelëva Tat'âna Viktorovna. 2019. *Imena novgorodskih hramov v sovremennom onomastikone*. „Učenyje zapiski Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta im. Âroslava Mudrogo” No 2(20). V: <https://www.novsu.ru/file/1521418> [Dostęp 17 IV 2021] [Шмелёва Татьяна Викторовна. 2019. *Имена новгородских храмов в современном ономастиконе*. „Ученые записки Новгородского государственного университета им. Ярослава Мудрого” № 2(20). В: <https://www.novsu.ru/file/1521418>] [Доступ 17 IV 2021].
- Šostakovič Boleslav Sergeevič. 2005. *Zdanie rimsko-katoličeskogo kostela v Irkutske: istoriâ sooruzeniâ i posleduûših perestroek*. „Zemlâ Irkutskaâ” No 2: 28-37. V: http://irkipedia.ru/content/zdaniya_rimsko_katolicheskogo_kostela_v_irkutske_istoriya_sooruzheniya_i_posleduyushchih [Dostęp 17 VIII 2021] [Шостакович Болеслав Сергеевич. 2005. *Здание римско-католического костела в Иркутске: история сооружения и последующих перестроек*. „Земля Иркутская” № 2: 28-37. В: http://irkipedia.ru/content/zdaniya_rimsko_katolicheskogo_kostela_v_irkutske_istoriya_sooruzheniya_i_posleduyushchih] [Доступ 17 VIII 2021].
- Strus Andrzej. 1984. *Legenda, tradycja i historia o zaŋnięciu i wniebowzięciu NMP*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” t. 37(2): 127-139. W: <https://rbl.ptt.net.pl/index.php/RBL/article/view/1268/1360> [Dostęp 10 VI 2021].
- Szczęśny Anna. 2019. *Trudnosti peredači imen sobstvennyh. Mikrotoponimy v kinoperevode s točki zreniâ didaktiki* [Трудности передачи имен собственных. Микропонимы в кинопереводе с точки зрения дидактики]. W: *Język rosyjski jako obcy. Dydaktyka przekładu, słowniki i pomoce naukowe*. Red. Muszyńska-Wolny D., Michałowski P., Urbanek D. Warszawa: Uniwersytet Warszawski: 83-98.